

811.163.4.09

rad primljen: 9. 10. 2017.

rad prihvaćen: 5. 12. 2017.

IZVORNI NAUČNI RAD

VEDAD MULAVDIĆ

profesor bosanskog jezika i književnosti
Srednja muzička škola Sarajevo
Josipa Štadlera 1/I, Sarajevo, BiH
vedoprof@hotmail.com

O NAZIVIMA JEZIKA U KNJIŽEVNIM DJELIMA XVIII VIJEKA

Sažetak: U radu se raspravlja o različitim nazivima jezika u književnim djelima XVIII vijeka. Izvore su činila djela trojice pisaca – Simeona Piščevića, Mula Mustafe Bašeskije i fra Filipa Lastrića. Svi tekstovi su napisani na stranom jeziku (ruskom, turskom, latinskom), a sadrže dragocjene podatke o nazivima maternjeg jezika. Pisци pišu na stranom, a razmišljaju na svom maternjem jeziku, koji različito nazivaju: *srpski*, *slovenski*, *maternji*, *ilirski*, *bosanski*, što znači da je kod pisaca iz ovog perioda razvoja našeg jezika bila prisutna svijest o maternjem jeziku i njegovoj posebnosti. Isto tako, jasno se uočava i razlika između govornog jezika onoga doba (koji je uvijek maternji) i zvaničnog (književnog) jezika, koji je strani. Također, autori pripadaju i različitim književnim tradicijama pa su njihova djela pogodna za književnohistorijsku i književnoteorijsku analizu, što uz historijskojezički pristup rezultira cjelovitim uvidom u književno-jezičku baštinu XVIII vijeka.

Ključne riječi: Simeon Piščević, Mula Mustafa Bašeskija, fra Filip Lastrić, *Memoari*, *Ljetopis*, *Pregled starina bosanske provincije*, ruski jezik, osmanski turski jezik, latinski jezik, naziv jezika, maternji jezik, slovenski jezik, srpski jezik, ilirski jezik, bosanski jezik, alhamijado literatura, franjevačka književna tradicija, barok.

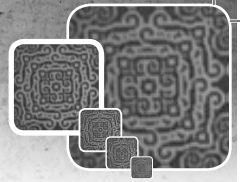
1. Uvod

Nominacija jezika uvijek je bila važno pitanje u oblasti proučavanja historije pisanog naslijeđa na nekom prostoru. Taj dio jezičke prošlosti

dragocjen je za ispitivanje, tim prije što se u djelima različitih pisaca uočavaju značajne podudarnosti, koje svjedoče o historijskom kontinuitetu i postepenosti historijskog razvoja književnih jezika, nastalih na zajedničkoj štokavskoj dijalekatskoj osnovi. S druge strane, tu je i svjedočanstvo – ne bez važnosti za historiju jezika – o tome da je naziv jezika jedna, a lingvistički sadržaj tog jezika druga, zasebna činjenica. Nadalje, pokazat će se kako današnji nazivi jezika na prostorima srednjojužnoslavenskog dijasistema imaju svoje historijsko utemeljenje, koje je rezultat postepenog razvoja i izgrađivanja književnojezičkog izraza. Tu je i historijsko svjedočanstvo o različitim nazivima jednog istog jezika, koji su tokom prošlosti bili prestižni, a danas pripadaju kategorijama historije jezika, ali i nazivima koji su se održali do današnjih dana. Na kraju, tu je i književna vrijednost samih djela, koja može biti inspirativna i za savremenog čitaoca, posebno kada se ima u vidu činjenica da su tekstovi nastali u XVIII vijeku bili osnova za nastanak mnogih klasičnih djela književnosti XX, čak i XXI vijeka.

2. Metodologija i izvori istraživanja

Metodologija kojom je napisan ovaj rad je kombinacija opisnog i komparativnog pristupa. Opisni pristup je korišten da bi se ukazalo na historijske činjenice i lingvističku relevantnost korištenja različitih naziva za jezik kojim su pisci pisali svoja djela i da bi se pokazao različit spektar naziva koji svjedoči o postepenosti historijskog razvoja književnog jezika i pronalaženju puta ka njegovoj standardizaciji. Komparativni metod će pomoći da se dobije šira slika standardnojezičkih procesa na južnoslavenskom prostoru na kojem se danas govore tri standardna jezika: bosanski, hrvatski i srpski. Poređenje će doprinijeti i zajedničkom zaključku o tome da pisci XVIII vijeka imaju svijest o svom maternjem jeziku, koji različito nazivaju, i na kojem **ne pišu** svoja djela. Također, komparacija će pokazati i širi kulturnohistorijski proces, koji svjedoči o sličnim putevima razvoja jezika i književnosti u južnoslavenskim državama, što će osnažiti tendencije interliterarnog i interlingvističkog posmatranja

ovih fenomena. Ovo će poslužiti i novom književnohistorijskom i književnoteorijskom valoriziranju djela književnosti XVIII vijeka, uz uključivanje modernih književnoteorijskih instrumenata ispitivanja. Na kraju, pokazat će se multidisciplinarnost historije književnog jezika kao discipline koja, u osvjetljavanju jezičkog razvoja, poseže za aparatom nauke o jeziku i nauke o književnosti uopće.

Ispitivani korpus čine djela različitih pisaca, nastala i objavljena u različito vrijeme i na različitim mjestima. To su: *Memoari* Simeona Piščevića¹, zatim *Ljetopis* Mula Mustafe Bašeskije² i *Pregled starina Bosanske provincije* Filipa Lastrića³. Ova tri djela najbolje pokazuju književnojezičke tendencije u XVIII vijeku, na planu naziva jezika kojim govore njihovi pisci, zatim otkrivaju širu kulturnohistorijsku situaciju na južnoslavenskom tlu u ovom periodu (plan jezika na kojem su djela napisana) i treće, otkrivaju različitu svijest autora o svom maternjem jeziku (plan naziva jezika koji pisci upotrebljavaju u tekstu da označe svoj maternji jezik). Ovi tekstovi, ma koliko da su sadržaji njihovi i sudbine pisaca njihovih različiti, pokazuju i neke zajedničke osobine, ali i sličan zajednički usud: **pisanje na stranom, a razmišljanje na maternjem jeziku**. Pisci su, zatim, svjesni neminovnosti zajedništva na prostorima gdje se govori lingvistički jedan isti jezik (Piščević, Bašeskija, Lastrić), ali i neminovnosti zajedništva unutar same BiH (Lastrić i Bašeskija). Sudbina ova tri djela pokazuje sličan razvoj jezika i književnosti u XVIII vijeku na prostorima današnje BiH, Srbije i Hrvatske. Unutar same bosanskohercegovačke jezičke situacije ovi pisci i njihova djela pokazuju svu složenost njenu kako u XVIII vijeku, tako i danas kad pristupamo njihovom ponovnom iščitavanju i proučavanju.

¹ Simeon Piščević: *Memoari*, preveo Svetozar Matić, Beograd, 1963. (u daljem tekstu: PM = Piščević, *Memoari*).

² Mula Mustafa Ševki Bašeskija: *Ljetopis (1746–1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo, 1997. (u daljem tekstu: BLJ = Bašeskija, *Ljetopis*).

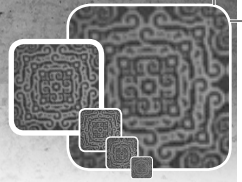
³ Filip Lastrić: *Pregled starina Bosanske provincije (bilingualno izdanje)*, preveli fra Ignjacije Gavran i fra Šimun Šimić, Sarajevo – Zagreb, 2003. (u daljem tekstu: LP = Lastrić, *Pregled...*).

3. Bilješke o piscima i djelima

Do sada se o ovim piscima uglavnom govorilo u kontekstu književnohistorijskog i, u novije vrijeme, književnoteorijskog posmatranja, dok se njihov odnos prema jeziku nije detaljnije ispitivao, izuzevši studije i članke o pojedinim od njih (npr. studiju Herte Kune o jeziku Filipa Lastrića i rad Senahida Halilovića o sarajevskom govoru u *Ljetopisu*). Zbog toga je važno upoznati osnovne karakteristike životnog puta i djela ovih pisaca. Predstavljajući biografiju Simeona Piščevića, Milorad Pavić piše:

“Simeon Piščević (1731–1797). Najpre oficir u austrijskoj vojsci pod Marijom Terezijom, zatim viši oficir i general u ruskoj vojsci Katarine II, donedavno nepoznat autor XVIII veka, pisac memoara i istorije koja pored istorije južnih Slovena obuhvata i istoriju Čeha i Poljaka. Nijedno od ovih dela nije objavio; istorija je još u rukopisu i čuva se u arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti, a memoari, koje je pisao u obliku dnevnika između 1744. i 1784. godine, najpre na srpskom a zatim na ruskoslovenskom, sačuvani su samo u drugoj verziji, i objavljeni u Rusiji 1884. godine. Početkom ovog veka prevedeni su na mađarski i planiran je jedan nemački prevod. Srpska književna zadruga objavila je Piščevićeve memoare u celini 1963. godine” (Pavić 1973: 588).

Piščević je čovjek rijetko zanimljive biografije i svoj život je proveo “između Rajne i Moskve, Neve i Dunava i Save” (Pavić 1973: 248), a njegovo djelo do naših čitalaca i do našeg jezika “nije uspjelo da stigne generacijama” (Pavić 1973: 247). Piščević je napisao dva djela: *Istoriju* i *Memoare*, koja svako za sebe govore kako o svom autoru, tako i o njegovom odnosu prema jeziku. Treba reći da je tekst *Memoara* imao tri verzije, a da je završna verzija nastala oko 1784. godine. *Memoari* su pisani 40 godina, a obuhvataju period Piščevićeva života od 1731. do 1767. godine. Sadržaj je organiziran u tri dijela: prvi dio govori o Piščevićевой službi u austrijskoj vojsci prije odlaska u Rusiju, drugi dio počinje njegovim dolaskom u Rusiju i govori o tamošnjem životu, a u trećem dijelu pisac obavještava čitaoca kako je počeo rad

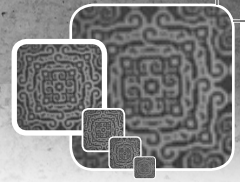
na svojim *Memoarima*. Sama knjiga je objavljena u Rusiji, u izdanju Imperatorskog društva za istoriju i starine ruske i u redakciji Nila Popova. Puni naslov djela glasi:

“Izveštaj o doživljajima Simeona Stepanova Piščevića, general-majora i kavaljera ordena sv. Đorđa. O njegovom rođenju, životu, vaspitanju, učenju, početku službe, preseljenju u daleku zemlju, o vojničkim delima i o raznim doživljajima njegovim koje mu je donela sreća i nesreća. Pisao svojom rukom. A sakupio iz raznih svojih ranijih zapisa; doveo do 1785. godine” (PM 1963: 2).

Na početku predgovora Bašeskijinom *Ljetopisu* Mehmed Mujezinović piše: “O ljetopiscu Bašeskiji znamo samo ono što je on o sebi zabilježio u svom Ljetopisu, pa je, prema tome, to i jedini izvor za upoznavanje njegova života i rada” (Mujezinović 1997: 5). Iz biografije Bašeskijine da se saznati da je rođen 1731. ili 1732. godine u Sarajevu, a “prema našim najnovijim istraživanjima ustanovili smo da je Mula Mustafa Bašeskija umro 18. augusta 1809. godine” (Mujezinović 1997: 6–7). Za ovaj rad nije nebitno napomenuti da je Bašeskija savremenik Piščevićev; da su rođeni iste godine (1731), na dva različita mjesta (Šid, Sarajevo), u dvije različite carevine (Austrija i Osmansko carstvo), na istom geografskom teritoriju Balkana i na prostoru današnjih triju standardnih jezika – bosanskog, hrvatskog i srpskog. To su pisci samo na prvi pogled različitih sudbina, koji za vrijeme svog života nisu ni znali jedan za drugog, a danas kad čitamo njihova djela, čini nam se da su veoma blizu jer u njihovim djelima uočavamo značajne podudarnosti. Ipak, za razliku od Piščevića, koji od rane mladosti putuje Evropom u potrazi za sobom, Bašeskija je skoro cijeli svoj život proveo u Sarajevu, radeći kao pisar u maloj radnji na Baščaršiji, vjerski službenik u mnogim sarajevskim džamijama, a sve to vrijeme bivajući pisac koji svojim perom bilježi život rodnog grada u nemirnom razdoblju druge polovine XVIII i prvih decenija XIX vijeka. Zbog toga i ne čudi što je Bašeskijin *Ljetopis* već odavno prepoznat kao značajan dokument za opću i kulturnu historiju Sarajeva XVIII vijeka. Slavni Bašeskijin moto: “Što je zapisano ostaje, a

što se pamti iščezne” u jeziku i govoru je već odavno općeprihvaćen gotovo kao neka narodna izreka, a *Ljetopis* je počeo pisati s ciljem da “bilježi datume nekih događaja koji se zbiše u gradu Sarajevu i Bosanskom ajaletu...” (Mujezinović 1997: 7). Same bilješke Bašeskija je počeo voditi 1756. godine, a ljetopisna građa obuhvata period od 1746. do 1804/1805. godine. Rukopis *Ljetopisa* ima 165 listova i čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Tekst je organiziran u dvije cjeline: najprije godišnji opis događaja i zbivanja (ljetopis, anal), a zatim spisak umrlih Sarajlija (nekrologij). Na kraju *Ljetopisa* nalazi se “Popis sarajevskih mahala” (BLJ, 355–358), a zatim su tu i narodne pjesme koje je Bašeskija zabilježio (s dosta elemenata govornog jezika onoga doba), ilahije i kaside, kao i djela alhamijado literature, kojoj je Bašeskija žanrovski pripadao, kratke priče – hićaje – i anegdote te bilješke i događaji iz svjetske historije i historije islama. Sve ovo se doima kao zanimljiv žanrovski spoj najrazličitijih tekstova koje i savremeni čitalac može čitati s pažnjom i uživanjem.

Franjevačka književna tradicija u vrijeme osmanske vladavine u BiH predstavljala je zaseban tok i fenomen u cjelokupnoj historiji bosanskohercegovačke književnosti. Ta tradicija dala je svoj doprinos izučavanju opće i kulturne historije BiH pa i same historije jezika na ovome prostoru, ali i djela mnogih pisaca koje danas s pažnjom iščitavamo, kakvi su Matija Divković, Ivan Frano Jukić i drugi. Međutim, život i djelo bosanskog franjevca Filipa Lastrića Oćevca predstavlja zaseban fenomen unutar same franjevačke književne tradicije. U kratkim crtama Lastrićeva biografija izgleda ovako: rođen je u Oćeviji, u zaseoku Lastre kod Vareša 1700. godine, kao Martin Jakovović, a potjecao je iz “vjerojatno obrtničke kovačke obitelji... mogao je doći u samostan 1712. ili 1713. gdje je odmah počeo svoje školovanje” (Zirdum 2003: 17). Filozofiju i teologiju studirao je u Italiji, a po povratku sa studija vraća se u Kraljevu Sutjesku, gdje će ostati do kraja života. Od 1741. do 1745. godine bio je na dužnosti provincijala Bosne Srebrene. Pored svakodnevnih obaveza kao voditelja crkvenog reda, Lastrić se, najprije za potrebe crkve, počinje baviti i pisanjem. U početku su to bila književno-teološka djela, da bi kasnije počeo pisati historiografska djela i hronike. Lastrićev književni rad je bio

posljedica njegove misije, kao jednog od “čelnih franjevaca koji je sredinom XVIII st. morao rješavati probleme katolika i franjevačke zajednice” (Zirdum 2003: 8). Tome je bio posvećen sve do svoje smrti 1783. godine. Do sada je Lastričevo djelo veoma dobro proučeno u svjetlu njegovog značaja za franjevački red i učenje, zatim historio-grafskom pogledu, ali i u jezičkom. Zbog toga ne čudi kada se za to djelo kaže da je “svjedočilo i odgajalo svijest kritičnosti i realnijeg pristupa povijesti” (Zirdum 2003: 39), zatim da je Lastrić “začetnik kritičke historiografije Bosne i Hercegovine” (Zirdum 2003: 7). U periodu od 1742. do 1776. godine Lastrić je napisao ukupno 11 djela iz filozofije i teologije, od čega je 10 štampano, a jedno je ostalo u rukopisu. Među tim djelima posebno mjesto zauzima spis *Pregled starina Bosanske provincije*, koji je napisan 1776. godine i objavljen u Ankoni. Bila su dva izdanja tog djela: “Prvo izdanje (štampano 1765. godine, op. V. M.) obuhvatilo je svega 48 strana, ali je već 1776. g. izdao i drugo izdanje u Ankoni s obimom od 134 strane” (Kuna 1967: 20). To je spis koji obuhvata historijat franjevačke bosanske provincije od njenog nastanka. Taj spis ima formu hronike, kao žanra koji je bio posebno popularan i njegovan u franjevačkoj književnoj tradiciji. Pored onih osnovnih historijskih podataka zasnovanih na italijanskim, latinskim i *ilirskim* izvorima, *Pregled* sadrži i spisak franjevačkih pisaca i njihovih objavljenih djela, koji je naročito značajan kao svjedočanstvo o jezičkoj i književnoj djelatnosti franjevačkog reda u BiH. Koliki je značaj ovoga djela vidi se i iz dopuštenja za njegovo štampanje, koje je izdao fra Bonaventura Benić, gdje se kaže da je “u njemu (je) on vrlo kratkim, a jasnim načinom, obilno i učeno, iznio na svjetlo ono što je, prekriveno prahom starine i najdubljim tminama spavalo mrtvim snom...” (LP 2003: 56). Inače, postupak odobrenja štampanja knjiga bio je uobičajen u to vrijeme jer su više instance crkvene hijerarhije morale pregledati i odobriti rukopis. Pišući svoje djelo, Lastrić je koristio mnogo arhivsku građu, ne samo crkvena već i svjetovna djela autora XVIII vijeka, kakvi su Mavro Orbini, Pavle Vitezović i drugi. O publici kojoj je namijenjeno Lastričevo djelo, Ante Zirdum piše: “Kao moguće čitatelje imao je pred sobom franjevce, povjesničare i izobražene ljude iz Bosne, Hrvatske i drugih

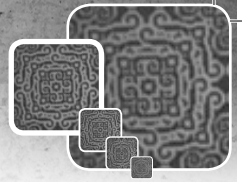
europskih zemalja” (Zirdum 2003: 37). Međutim, Lastričevo djelo zaslužuje i danas pažnju najšire čitalačke publike.

4. Jezici na kojima su djela napisana

Pitanje jezika kojim su djela napisana postavlja se kao izuzetno važno za temu ovog rada. Naime, činjenica je da su ova djela napisana na stranim jezicima, a da svako na svoj način govori o našem jeziku. Prva činjenica koju treba primijetiti je da ta djela danas analiziramo kao dio korpusa koji je primarno napisan na stranom jeziku, tj. njihov jezik analiziramo kao jezik prevoda. Drugo što treba reći je da ta djela ne opisuju naš jezik, već se njime bave na nivou same nominacije jezika. To je i razumljivo imajući u vidu činjenicu da to i nisu lingvistička, već književna i historijska djela. Dakle, pristup ovim djelima nije strogo lingvistički pristup u smislu analize njihova jezika, a ni jezika njihova prevoda jer je to u suštini savremeni jezik. Naglasak je na nominaciji jezika i širim kulturnohistorijskim razlozima koji su tu nominaciju uvjetovali.

Govoreći o Piščevićevom slučaju, Pavić kaže da je on “žrtva jedne književnosti koja nije imala teritoriju, a često ni jezik i koja je ostala rasuta i nevraćena svojim čitaocima” (Pavić 1973: 248). Opaska o jeziku je važna zbog toga što je pitanje jezika u Vojvodini, kao tadašnjoj austrijskoj pokrajini, u XVIII vijeku bilo značajno pitanje. Sam Piščević je osnovnu školu pohađao u Novom Sadu i tamo učio maternji i latinski jezik. Pri tome u svojim *Memoarima* ne navodi naziv toga jezika, već ga samo naziva maternjim. Pavić piše da je Piščević “maternji jezik učio po nekom od ruskih bukvara, po svoj prilici Prokopovičevom...” (Pavić 1973: 256). To bi moglo značiti da je maternji jezik u to doba bio ruski, odnosno ruskoslovenski jezik, koji je zapravo bio “ruska redakcija staroslovenskog jezika” (Gramatika 2004: 13). U to vrijeme, školskih udžbenika pisanih na našem jeziku nije bilo, a knjige su se za školske i crkvene potrebe nabavljale u Rusiji. Sam Piščević kaže da je svoju *Istoriju* napisao “slovenskim jezikom”, a jezik svog zavičaja naziva “slaveno-serbskim”. To znači da “Piščević nije

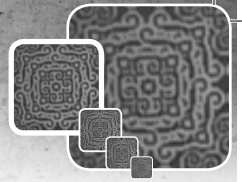

sastavio svoju istoriju jezikom kojim se u njegovoj otadžbini govorilo, i na kojem je sam vodio dnevnik, ali ju je pisao jezikom na kojem se u njegovoj otadžbini pisalo – na ruskoslovenskom” (Pavić 1973: 272). Drugim riječima, tada je postojala razlika između slavenoserbskog jezika kao govornog jezika i ruskoslovenskog kao zvaničnog standardnog, pisanog ili književnog jezika, koji je bio podržan od države, škole i crkve. S druge strane, u svojoj *Istoriji* Piščević zapaža sličnost jezika kojim govore ljudi na današnjem srednjojužnoslavenskom prostoru: “...svi narodi koji žive u gornjoj Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni. Piščević ga u svojoj istoriji naziva *maternjim* ili *slovenskim jezikom*” (Pavić 1973: 277–278). Kad je riječ o jeziku kojim su napisani *Memoari*, onda se najprije treba uzeti u obzir činjenica da su postojale tri verzije teksta *Memoara*. Sudeći prema Pavićevim ispitivanjima, prva verzija je nastala na *srpskom jeziku*, kojim je Piščević govorio, druga verzija je prepisivanje i redigiranje prve, pa bi i ona bila na *srpskom jeziku*, dok je treća “završna redakcija teksta, nastala oko 1784. godine, bila pisana na onom jeziku kojim je Piščević i svoju istoriju spremao za štampu – na nekakvom *ruskoslovenskom*” (Pavić 1973: 280). Taj ruskoslovenski jezik je bio nerazumljiv narodu, čitaocima, jer je zapravo bio ruski književni jezik tog doba. Pored Piščevića, njime su pisali i ostali pisci tog perioda, poput Jovana Rajića, poznatog srpskog historičara. Na ovaj način se “književni jezik kod Srba još više udaljio od narodnog” (Stevanović 2004: 19). Kasnije su pisci poput Zaharija Orfelina i Gavrila Stefanovića Venclovića pisali mješavinom narodnog i ruskoslovenskog jezika. Taj jezik kojim se pisalo od sredine XVIII vijeka u nauci je poznat pod nazivom *slavenosrpski* ili *slavenoserbski jezik*. On je bio dosta bliži narodnom govoru nego ruskoslovenski. Zanimljiv je podatak da je Zaharije Orfelin ilustrirao Piščevićeve *Memoare*.

Slična situacija je i s Bašeskijinim *Ljetopisom*. On je svoje djelo napisao na turskom jeziku “i to onakvom turskom jeziku kakvim se u Sarajevu i ostaloj Bosni u njegovo vrijeme a prema potrebi govorilo. Osmanlije ovaj jezik nazivaju bosanskim dijalektom (Bošnjak-lehdže)” (Mujezinović 1997: 14). Dakle, slična situacija kao s Piščevićem desila se i Bašeskiji. U to doba (XVIII vijek), turski jezik u BiH bio je zvanični

jezik, jezik administracije i škole. Međutim, sami govorni jezik je bio obogaćen elementima narodnog govora i zbog toga je jezik kojim je napisan Bašeskijin *Ljetopis* mješavina turskog i narodnog jezika, a činjenica je da su mnoge riječi i cijele rečenice u *Ljetopisu* napisane na našem jeziku. Kod Bašeskije je važno i pitanje pisma. O tome Mujezinović kaže: “Tekst Mula Mustafina Ljetopisa pisan je arapskim neshi-pismom. Rukopis mu je u mlađim godinama lijep i razgovijetan, a kasnije sve je krupnije i slabije pismo” (Mujezinović 1997: 15). Pitanje pisma je važno jer se Bašeskijin *Ljetopis* prepoznaje kao dio korpusa književnosti na orijentalnim jezicima, ali dijelovi teksta na našem jeziku i mnoge narodne pjesme koje su sastavni dio *Ljetopisa*, i koje je Bašeskija zabilježio na našem jeziku i arebici, čine da se ovaj tekst ravnopravno pridruži i korpusu alhamijado literature. Da je takvo promišljanje utemeljeno, potvrđuju i ove Mujezinovićeve riječi: “Osobitih poteškoća ljetopisac ima u slučajevima kad arapskim pismom želi da napiše riječi našeg jezika” (Mujezinović 1997: 15). S druge strane, Bašeskija je (doduše, s poetskim tekstovima), zajedno s Muhamedom Hevajjem Uskufijem, Mehmed-agom Pruščaninom, Abdulvehabom Ilhamijom, uvršten u korpus alhamijado literature (Isaković 2002: 248), ali i u korpus književnosti na orijentalnim jezicima, gdje ga Isaković ubraja u poznate hroničare i historičare koji su pisali na orijentalnim jezicima, pored Hasana Kafije Pruščaka, Saliha Hadžihuseinovića Muvekita i drugih (up. Isaković 2002: 204). To na novi način osvjetljava sam tekst *Ljetopisa*, koji se može posmatrati kroz dvije prizme (jezičku i grafijsku): kao tekst koji je izvorno napisan na stranom jeziku i dio baštine književnosti na orijentalnim jezicima, zbog čega je njegov jezik potrebno posmatrati kao jezik prevođa, ali zbog arapske grafije i dijelova teksta na bosanskom jeziku, valja ga posmatrati kao dio korpusa alhamijado literature, što pristup ovom tekstu sa stanovišta historije književnog jezika čini još zanimljivijim.

Kod Lastrića, već sam naslov prevođa djela upućuje na njegov bilingvalni karakter: *Pregled starina Bosanske provincije (bilingvalno izdanje)* (LP, 3). To znači da je Lastrićev tekst pisan latinskim jezikom, a da je paralelno s njim štampan i prevod na naš jezik. Lastrić je svoja djela pisao latinskim jezikom, kao službenim jezikom katoličke

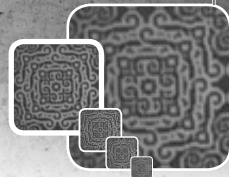
crkve. Ta činjenica dobija na značaju zbog još dva važna razloga: same svrhe djela, koje je u početku imalo crkveni i teološki karakter, a drugo zbog toga što su njegova djela štampana mahom u Italiji. Sam *Pregled* je štampan u Ankoni 1776. godine. Zanimljivo je da se upravo ovo djelo Filipa Lastrića posmatra unutar korpusa hrvatske književnosti na latinskom jeziku, gdje se kaže da je “Bosanac Filip Lastrić autor zanimljive i opsežne povijesti bosanske franjevačke provincije (*Epitome vetustatum Bosnesis provinciae*)” (Gortan i Vratović 1969: 15), a malo dalje u istom tekstu čitamo o ulozi latinskog jezika u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti: “No latinski je jezik kod nas, u višestoljetnoj rascjepkanosti hrvatskih zemalja, bio stvarna jezična i duhovna *koine* na kojoj su pisana znanstvena djela i jedan dio lijepe književnosti. Kod mnogih hrvatskih pisaca latinski je jezični medij bio nadregionalna, živa spona u znanstvenom i književnom stvaralaštvu” (Gortan i Vratović 1969: 20). Karakter i cilj samog djela u to doba je utjecao na piščevu odluku kojim jezikom će pisati, što se posebno odnosi na djela franjevačke književnosti. O tome Hereta Kuna piše: “Lastrićevo književno djelovanje dosta je obilno. Osim već spomenutog historijskog rada (riječ je o *Pregledu*, op. V. M.), koji je bio sav na latinskom jeziku, gotovo se sva ostala njegova književna djelatnost kretala u okviru propovjedničke djelatnosti, i najvećim svojim dijelom pisana je srpskohrvatskim jezikom” (Kuna 1967: 20). Međutim, to nikako ne znači da Lastrić u svom djelu ne postavlja pitanje maternjeg jezika, štaviše, posvećuje mu, kako ćemo kasnije vidjeti, cijelo jedno poglavlje u svojoj knjizi. Da je franjevačka književnost rado prihvatila narodni jezik, poznato je još od djelovanja Matije Divkovića u XVII vijeku, a takav pristup zadržavaju franjevci i kasnije. To je sve doprinijelo “uklanjanju dijalekatskih razlika u pisanom jeziku i ujednačavanju hrvatskoga književnog jezika na širokom prostoru od Slavonije do mora” (Gramatika 1997: 21). S druge strane, taj jezik je “služio kao izraz jednostavnoj, uglavnom vjerskoj i poučnoj književnosti, namijenjenoj najširim pučkim slojevima” (Gramatika 1997: 21). Ipak treba reći da sam Lastrićev tekst treba posmatrati kao jezik prevoda, dakle tekst koji nije izvorno napisan na našem jeziku, ali i tekst u kojem se misli o našem jeziku.

5. Nazivi za maternji jezik

Drugo je pitanje kako sami pisci ovih djela nazivaju svoj maternji jezik i koji jezik smatraju svojim maternjim jezikom. U svim navedenim djelima, pisci imaju svijest o postojanju svog maternjeg jezika, o njegovom zasebnom imenu, čak i o sličnosti jezika na južnoslavenskom prostoru, o čemu piše Piščević. Zatim, pisci (posebno Bašeski-ja) jasno razdvajaju jezik kojim pišu svoja djela (dakle, strani jezik, jezik književnosti) od jezika kojim govore njihovi savremenici (govorni jezik). Također, upozoravaju na druge autore koji su u svojim djelima pisali o maternjem jeziku ili koji su djela pisali na maternjem jeziku. Tako Lastrić navodi čitav spisak takvih pisaca.

U svojim *Memoarima*, Piščević na više mjesta govori o nazivu maternjeg jezika i naziva ga različitim imenima: slovenski, srpski, maternji i dr. Primjeri iz njegove knjige to potvrđuju:

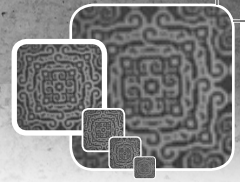
- a) "Roditelji su me počeli učiti čitanju i pisanju moga *slavenskog maternjeg jezika*" (PM, 7);
- b) "On je i *srpski* znao..." (PM, 15);
- c) "On je znao pomalo i *srpski*, doduše malo pogrešno" (PM, 33);
- d) "Kad je moj otac dobio prepis, vratio se, ispričao sve, i dao mi taj prepis, a ja sam ga pročitao i preveo na *srpski*" (PM, 59);
- e) "Moj otac nije dobro umeo da govori *nemački*, zato se na *srpskom* zahvalio za oslobođenje i ponovio da je nevin..." (PM, 64);
- f) "Kod generala se nalazio tumač koji je prevodio sa *srpskog*..." (PM, 65);
- g) "(...) naredio je da se *srpski* prevod naredbe date od kraljice marije Terezije pročita pred narodom..." (PM, 70);
- h) "(...) znao je više jezika, a između ostalog, i *slavenski* je lepo govorio" (PM, 79);

- i) “(...) ali sam odgovore svoga vođe mogao razumeti, jer je on govorio *maloruski*, pa sam morao da se dosećam šta to *srpski* znači...” (PM, 118);
- j) “Slušam njihov razgovor na *ruskom*, i ništa ne razumem – osim što čujem poneku reč sličnu sa mojim *maternjim jezikom*, ali kako su govorili brzo, meni se to učinio jedan sasvim nov i nerazumljiv jezik” (PM, 124);
- k) “Kad je pročitao moju molbu, podvukao je samo nekoliko reči koje su sa *srpskog* bile rđavo i nepravilno prevedene” (PM, 205);
- l) “Treba napomenuti da se Turci preko Save u Turskoj, u Bosni i Srbiji, razlikuju od onih u Anadoliji i Egiptu. Oni su nekad bili hrišćani, kao i ostali Srbi, ali su se zbog turskog besa i nasilja isturčili. Žive najviše u gradovima, po selima retko. Jezik i običaji su im *srpski*” (PM, 248);
- m) “Od jezika je znao, osim svog maternjeg, *srpskog*, nešto malo talijanski, razumevao je ponešto turski, a ruski je znao dobro” (PM, 267);
- n) “Sutradan je odslužena služba na *slovenskom* jeziku, kao što unijati, slično istočnoj crkvi služe” (PM, 319);
- o) “Rekao je samo da će primiti kao znak zahvalnosti ako mu iz Kijeva po kakvoj prilici pošaljem u njegovo selo nekoliko knjiga na našem *slovenskom* jeziku” (PM, 320);
- p) “Treba znati da u tim planinama u Mađarskoj, Karpatima, iznad poljske granice ne živi ni jedan drugi narod osim Slovena. Maternji jezik im je *slovenski*, a po veri pripadaju grčkom obredu, samo što su iz davnina prevedeni u uniju. Njihovi sveštenici služe službu božju po grčkom obredu na *slovenskom* jeziku. Razlika je samo u tome što za starešinu crkve priznaju ruskog popa” (PM, 321);
- r) “(...) nama, između svih suseda, ne može niko biti toliko od koristi i pomoći kao Rusija, jedno, zato što se s njom

graničimo na tolikom prostoru, a dugo što smo srodni po našem *slovenskom jeziku*” (PM, 486).

Ako analiziramo ove primjere, dolazimo do sljedećih zaključaka: najprije treba reći da ovdje za naziv maternjeg jezika Piščević upotrebljava četiri termina: *maternji*, *slovenski maternji*, *slovenski* i *srpski* jezik. Samo u primjeru (a) svoj jezik naziva *slovenskim maternjim*, a u primjeru (f) *maternji jezik*. Distribucija naziva je ravnopravna: od 17 navedenih primjera naziv *slovenski* se spominje pet puta, naziv *srpski* šest puta, a po jednom *slovenski maternji* i *maternji jezik*. Vidimo da pisac u jednom slučaju (primjer j) svoj jezik naziva općenitim nazivom *maternji jezik*, dok su svi drugi nazivi konkretnije etikete. Važno je razmotriti i kontekst u kojem se ime jezika spominje. U većini primjera kada govori o sebi ili o članovima svoje porodice, Piščević za naziv jezika upotrebljava etiketu *maternji jezik*, *slovenski maternji jezik*, *srpski jezik*. Kada govori o drugima, svojim savremenima u vojsci, na dužnosti ljudima s kojima se susretao, a koji su s naših prostora, njihov jezik naziva *srpskim* (v. primjere b, c, f, k). Kad govori o strancima, ruskim kaluđerima, generalima i slično, njihov jezik naziva *slovenskim*. Interesantan je primjer (l), gdje Piščević govori o ljudima s naših, balkanskih prostora koji tada žive u dvije carevine – Osmanskoj i Austro-Ugarskoj. On uočava sličnost njihovog jezika, a posebno se to odnosi na slavensko stanovništvo koje je prihvatilo islam i koje živi u Bosni i Srbiji. On ih etnički naziva Turcima, a njihov jezik srpskim. To znači da je Piščević i tada mogao biti svjestan sličnosti jezika koji se govori u Srbiji i Bosni. Kad je riječ o značenjima ovih etiketa, može se reći sljedeće: etiketa *srpski* prvenstveno se odnosi na govorni jezik, etiketa *slovenski* se odnosi na *ruskoslovenski jezik*, koji je bio zvanični književni jezik u to doba u Vojvodini. To je bila ruska redakcija staroslavenskog jezika. Njome su pisane crkvene knjige i školski bukvari, a taj jezik su u Srbiji propagirali ruski učitelji u prvoj polovini XVIII vijeka. O tome svjedoči i primjer (k). Također, ruskoslovenski je bio jezik bogoslužnja, o čemu govore primjeri (j), i (l). Dakle, *ruskoslovenski* je u to vrijeme u Srbiji prihvaćen kao književni jezik. Tome su doprinijeli više vanlingvistički faktori (politička i kulturna situacija u Vojvodini, utjecaj škole, crkve, ruskih knjiga

itd.), a manje unutarlingvistički faktori jer se etiketom *srpski* označava govorni jezik. Zanimljiv je primjer (p) gdje Piščević upozorava na srodnost jezika u Rusiji i Vojvodini i kaže da je to jedan *slovenski*, odnosno *ruskoslovenski jezik*. To se može objasniti vanlingvističkim razlozima, razlozima pokušaja uklapanja u ruski kulturni prostor. Međutim, kada iskreno govori o svom maternjem jeziku, Piščević ga gotovo redovno naziva *srpskim*. To potvrđuje našu tezu da je Piščević pisao na stranom, ruskom jeziku, a razmišljao i kao istinski svoj maternji jezik priznavao srpski jezik.

O složenosti Bašeskijina odnosa prema maternjem jeziku pisano je mnogo. Tu složenost najprije uvjetuje pripadnost korpusu alhamijado literature, a s druge strane, tu je i pitanje pisma, koje postaje značajno u kontekstu sagledavanja Bašeskijinog odnosa prema jeziku. Najprije valja imati u vidu činjenicu da su stvaraoci alhamijado literature bili ljudi srednje naobrazbe, koji nisu poznavali klasične forme orijentalne literature. Međutim, to ne znači da oni ne pišu na orijentalnim jezicima, a mnogi od njih pišu o maternjem jeziku, poput Bašeskije i Uskufija. O tome Muhsin Rizvić kaže: “Drugi pisac alhamijado literature koji je ostavio zapise o jeziku jeste Mula Mustafa Bašeskija (...) Bašeskija je iznio i svoje mišljenje o svom materinskom jeziku koji on naziva *bosanski*. On ističe da je naš jezik obilniji i od turskoga i od arapskog, a pogotovo od perzijskog jezika” (Rizvić 1997: 20). U samom tekstu mogu se zapaziti tri osnovna načina na koji Bašeskija tretira bosanski jezik: prvi su riječi samog *Ljetopisa* koje su napisane bosanskim jezikom, drugi su riječi i izrazi za koje nam ljetopisac kaže i posebno napomene da su iz bosanskog jezika, a treći je Bašeskijino tumačenje samog bosanskog jezika i njegov odnos s drugim jezicima, prvenstveno orijentalnim.

O riječima koje je sam ljetopisac napisao na našem jeziku, vodilo se računa i u prevođenju pa prevodilac u uvodnom tekstu kaže da “sve riječi i rečenice ljetopiščeve na našem jeziku posebno označili” (Mujezinović 1997: 15). To znači da riječi napisane bosanskim jezikom postoje unutar teksta napisanog na turskom jeziku, a drugo to znači da ih mi kao čitaoci prepoznamo iz prevoda, odnosno kao

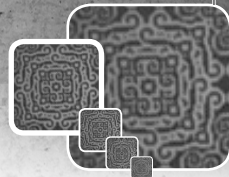
posebno naglašene riječi u prevodu. Sljedeći primjeri to potvrđuju: a) Starac *Mešak*⁴, *bakal* (BLJ, 37), b) *Mosto*, handžija (BLJ, 39), c) *Tica*, papudžija (BLJ, 39), d) Siromah Lendo, “*Jedi halvu*”, bozadžija (BLJ, 41), e) *Lezitetka*-efendija (BLJ, 42), f) 12. *veljače* pojavi se behar na zerdelijama. (BLJ, 43), g) *Tica* (Ipticeogli), mesar (BLJ, 45), h) 29. *svibnja* krenuo je na Mostar bosanski valija Mehmed-paša Kukavica tražeći da mu se izruče tri čovjeka (BLJ, 46), i) Šljiva *požegača* bijaše u izobilju (BLJ, 49), j) Na planini Trebeviću sve do *Jurjeva* vidio se snijeg, a gotovo sve do *Aliđuna* padala je kiša (BLJ, 52). Analizirajući ove primjere, zaključujemo sljedeće: riječi i rečenice napisane na bosanskom jeziku pripadaju sloju govornog jezika tog vremena, drugo, tim riječima se označavaju vlastita imena ili nadimci (primjeri a, b, c, d, e), zatim se domaćim riječima pišu nazivi mjeseci i praznika (primjeri f, h, j), tu su i nazivi za zajedničke imenice (primjer i). Zanimljiv je primjer (g), gdje se paralelno piše riječ na bosanskom i na turskom jeziku. To samo potvrđuje prirodu ovoga teksta i naporedno pisanje riječi na jeziku ljetopisa i piščevom maternjem jeziku.

Drugi vid odnosa prema maternjem jeziku u tekstu *Ljetopisa* je uže vezan za pitanje naziva maternjeg jezika. To su oni dijelovi teksta u kojima Bašeskija za pojedine riječi i izraze kaže da su iz bosanskog jezika, obično uz frazu *kako se to bosanski kaže*. Taj sloj primjera kazuje da je riječ o izrazima iz govornog jezika tog doba, a drugo nedvosmisleno dokazuje da je pisac svoj maternji jezik nazivao bosanskim: a) Kad sam ga upitao o kakvim se zapravo životinjicama radi, odgovorio mi je da su to neki veliki leptiri koji se **bosanski** zovu *prndilj*... (BLJ, 153)⁵, b) Konačno, kako se to **bosanski** kaže, *pametara nejma da pamti* ovakvu zimu (BLJ, 174), c) U Neretvi su trešnje toliko rodile da *nejma pametara* koji pamti takav rod (BLJ, 176), d) (...) mnogo bi riječi trošio uzalud, a propovijedao je pola turskim, a pola **bosanskim jezikom** (BLJ, 188-189), e) Množenje svijeta, ili kako se to **bosanski** kaže *naroda*, predznak je kuge (BLJ, 194), f) Po navršetku jedne godine poče kuga harati i među bogatim svijetom, ili, kako se

⁴ Napomena: kurziv je prevodiočev.

⁵ Napomena: kurziv prevodiočev, isticanje V. M.

to **bosanski** kaže *udri u gospodu*, i među starijim svijetom (BLJ, 218), g) Starac mula Abdulah (...) bio je kako se to **bosanski** kaže *gunjko*, h) ... oni bi cičali i zavijali, kako se to **bosanski** kaže *cikoto* (BLJ, 304), i) Ovaj odmetnik bijaše crnook, crnih brkova, debeo i *bukelast*, kako se to **bosanski** kaže (BLJ, 313), j) U ovim zimskim ali sušnim danima bijaše mraza, ili kako se to **bosanski** kaže *čadine* (BLJ, 314), k) *Gluhi* hadži Avdija, trgovac; razgovarao bi sam sa sobom. Govorio je kako se to **bosanski** kaže *dreka-glasom* (BLJ, 317), l) Starac Mulo (...) Bio je, kako se to **bosanski** kaže, *krecav*, prosjak (BLJ, 331), m) Skadarski bajraktar... po **bosanski** su ga zvali *Izviri Brada* (BLJ, 347), n) (...) kako se to **bosanski** kaže *primetati se priko glave* (BLJ, 378), o) (...) nego na **bosanski** počne vikati: *Ako nijesi krava, amo izidi* (BLJ, 378), p) Neki čovjek je imao običaj glasno po **bosanski** vikati: *Biće nešto oko Aliđuna...* (BLJ, 394), r) (...) ona ugleda, kako se to **bosanski** kaže *veliki klipak* (BLJ, 397), s) U mog babe u bašči ima veliki, kako se to **bosanski** kaže *malj...* (BLJ, 398), t) Crni orao **bosanski** zvani *Krstaš oro palastroser...* (BLJ, 402).

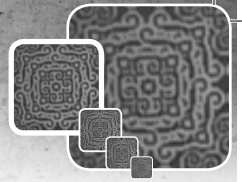
Kao što se iz navedenih primjera može protumačiti, Bašeskija svoj maternji jezika naziva isključivo *bosanskim jezikom* i to je konstanta koja je prisutna u cijelom tekstu *Ljetopisa*. To potvrđuju i primjeri iz hronike i nekrologija (primjeri a–n), ali i iz drugih dijelova teksta *Ljetopisa* (iz hićaja, primjeri o–t). Također, vidi se da Bašeskija u ovim primjerima navodi sloj govornog jezika, tj. onaj jezik koji se tada govorio u Sarajevu i Bosni, ispisujući cijele riječi, sintagme i rečenice na bosanskom jeziku.

Na kraju, Bašeskija progovara i o samom bosanskom jeziku, tumačeći njegovo leksičko blago, što predstavlja vrijedan zapis o tome da su pisci XVIII vijeka koristili naziv *bosanski jezik* i imali svijest o njegovoj posebnosti. To je poznata Bašeskijina zabilješka o leksičkom blagu bosanskog jezika. Na početku se konstatira da je bosanski jezik bogatiji od arapskog i od turskog jezika, a zatim se daje popis od 45 leksema za glagol *ići*, koje se koriste u bosanskom jeziku, nasuprot 3 lekseme u arapskom i 1 u turskom jeziku. Zapis zaslužuje da bude naveden u cjelini:

“Bosanski jezik je bogatiji od arapskog jezika. Evo, na primjer, u arapskom jeziku za glagol *ići* imaju svega tri oblika: *zehebe – raha – meša*. Turski jezik je opet u tom pogledu najsiromašniji, jer za glagol *ići* ima samo izraz *gitmek*. Međutim, u bosanskom jeziku za oblik glagola *ići* ima četrdeset i pet izraza: *odde, otide, odplaha, odgmiza, odlaza, odplaza, odganpa, odtapa, odpeta, odgiga se, oššiba, odgelase, odklipa, odhuka, odvurja, odherbeza, odtrapa, odbata, odšata, odhunjna, odkasa, odhlapa, offista, odgega se, odzvizdi, odklapa, odhurja, oddipa, odsunja, odlista, odvreba, odhega, odkreka, odklasa, odega, ostupa, odskaka, odtavrlja, odbravlja, odplača, odbatlja, odgaza, odtalja, odvrlja, odbatina, odklaša*” (BLJ, 442).

Ove primjere možemo protumačiti na sljedeći način: popis riječi / sinonima, uglavnom iz govornog jezika, sve riječi su svršeni glagoli, tvoreni prefiksom *od-*, mnoge od njih se upotrebljavaju i danas (*odde*, u dijalektima), u mnogima su izvršene glasovne promjene, pa je današnji oblik drugačiji od onog koji daje Bašeskija (*odsunja – otcunja, odtalja – otalja*), neke se mogu pročitati i naći u jeziku starih pisaca (*otide*), kod nekih je naveden i stariji, ikavski oblik i noviji ijekavski (*odgiga se – odgega se*).

Kod Lastrića je cijelo jedno poglavlje u *Pregledu starina Bosanske provincije* posvećeno jeziku. To je peto poglavlje knjige pod naslovom *Popis pisaca Bosanske provincije koji su tiskali djela* (LP, 136–138). To je, kako u objašnjenju uz tekst kaže dr. Ante Zirdum, “prvi opširniji zapis o literarnoj djelatnosti franjevacu Bosne Srebrené” (Zirdum 2003: 218). Zapis je značajan ne samo zbog naziva jezika i djela franjevačkih pisaca već i zbog toga što je to prvi put da se takve obavijesti bilježe u djelima franjevacu. Lastrić je “time potaknuo i druge ljetopisce i povjesničare da bilježe tu vrstu djelatnosti svoje subraće” (Zirdum 2003: 219). Lastrićev pregled obuhvata 18 franjevačkih pisaca i djela, a uz svako djelo se navodi kojim je jezikom napisano. Zbog toga ovaj popis možemo smatrati vrijednim svjedočanstvom o tome kako se jezik nazivao u XVIII vijeku na našim prostorima i u korpusu

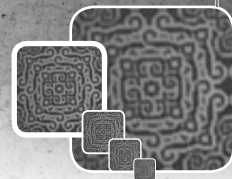

franjevačke književnosti. Interesantno je reći da Lastrić jezik tih pisaca dosljedno naziva *ilirskim* i navodi nazive djela koja su pojedini franjevački pisci objavljivali. To su uglavnom djela koja služe za crkvenu službu (propovijedi, ispovijedni tekstovi), zatim knjige koje hrišćansko vjersko učenje žele približiti narodu, zatim prevodi znamenitih teoloških i gramatičkih djela s latinskog i njemačkog na *ilirski jezik* i drugo. U ovom popisu Lastrić spominje i poznata imena franjevačke književnosti poput Matije Divkovića, Pavla Posilovića i drugih, a na kraju navodi i spisak vlastitih djela koja je pisao na latinskom i *ilirskom jeziku*. Ovaj Lastrićev popis je čvrst dokaz o tome kakav je bio odnos franjevačkih pisaca prema maternjem jeziku u XVIII vijeku. Ako se analiziraju naslovi tih djela, primijetit će se dosta ikavizama, kao odlike jezika franjevačke književnosti uopće. Neki od tih naslova su: *Czvit kriposti duhovnij* Pavla Posilovića, *Svitlost karstjanska* Ivana Ančića (LP, 137), zatim *Czvit razlikoga mirisa duhovnoga* Tome Babića i *Nediglinik dvostruk* Filipa Lastrića (LP, 138). Kad je riječ o vrstama, odnosno žanrovima pisanog jezika, Lastrićev popis nam daje sljedeće podatke: na prvom mjestu je crkvena literatura, gdje se razlikuju tri žanra: evanđelja (pisci i priređivači Ivan Bandulavić, Nikola Kesić), propovijedi (Filip Lastrić, Antun Papučlić) te poslanice i govori (Lipovčić), na drugom mjestu je didaktička literatura, gdje spadaju djela o moralu, utjecaju vjere na svakodnevni život, knjige o životu i djelu poznatih franjevaca i drugo, a na kraju su gramatike, uglavnom prevodi s njemačkog i latinskog jezika na *ilirski*. Lastrić navodi Tomu Babića i Lovru Ljubušaka, kao poznate prevodioce gramatika. Prema Lastrićevom spisku, dio djela je pisan originalno na *ilirskom*, odnosno našem jeziku, drugu grupu čine prevedena djela (uglavnom s njemačkog i latinskog jezika), a treću djela pisana na stranom (najčešće latinskom) jeziku. Dominiraju djela pisana i prevedena na *ilirski jezik*, dok su prevedena djela uglavnom bila naučna. To je razumljivo imajući u vidu sam karakter i svrhu franjevačke književnosti, kao i ukupne literature XVIII vijeka, a to je poučni karakter takve književnosti. S druge strane, tu je i utjecaj latinskog jezika, kao zvaničnog jezika crkve na jezički izraz franjevačkih pisaca, ali i želju da se djela tih pisaca što više približe običnom čovjeku, gdje

svoju šansu nalazi narodni govor i živa riječ (uglavnom ikavska) tog vremena i tog prostora. Sam Lastrić, govoreći o nazivu *ilirski jezik*, nema dilemu i svoj maternji jezik naziva tim imenom, iako djela piše na latinskom jeziku. O tome svjedoči i ova bilješka u kojoj se vidi Lastrićev odnos prema *ilirskom jeziku*: “Ali za mene je to sigurno iz rukopisa o Andrije iz Dubočca: u njegovom ljetopisu čitam slijedeći tekst na *ilirskom*, koji prevodi na latinski...” (LP, 132). Nesumnjivo je da Lastrić jezik kojim pisac govori naziva *ilirskim*, a jezik kojim franjevac piše je latinski. Na taj način i on je potvrdio sudbinu svojih savremenika Piščevića i Bašeskije, koji govore i misle na maternjem, odnosno našem jeziku (koga drugačije nazivaju), a pišu na stranom jeziku (latinskom, turskom, ruskom). Inače, etiketa *ilirski jezik* je bila prihvaćena kao naziv za hrvatski jezik još od XVI vijeka i rječnika Hijeronimusa Megisera, zatim čuvene gramatike Bartola Kašića iz XVII vijeka, Della Bellinog i rječnika Ivana Belostenca iz XVIII vijeka, pa čak i u XIX vijeku (up. Gramatika 1997: 20–25). Dakle, ta etiketa nije nepoznata na širem srednjojužnoslavenskom prostoru u XVIII vijeku.

6. Zaključak

U ovom radu je tematiziran odnos pisaca XVIII vijeka prema nazivu maternjeg jezika. Analizirana su glavna djela tri savremenika, pisaca čiji je književni rad reprezentativan za književnost XVIII vijeka – Simeona Piščevića, Mula Mustafe Bašeskije i Filipa Lastrića. Njihova književnost je prosvjetiteljsko-didaktičnog karaktera, a o tome svjedoče i književni žanrovi koje autori ispisuju: ljetopis (Bašeskija), memoari (Piščević) i hronika (Lastrić). Odnos prema jeziku kod ovih pisaca je zanimljiv. Sva trojica pišu svoja djela na stranom jeziku (ruski, turski, latinski). Razloge za to valja tražiti u vanlingvističkim faktorima, prvenstveno kulturnohistorijskim (prestižnost pojedinog jezika u datom kulturnom kontekstu), zatim u književnim tokovima tog vremena (posmatranje pisaca unutar korpusa različitih tokova književnosti XVIII vijeka: književnost baroka, alhamijado literatura i franjevačka književna tradicija) i na koncu u odnosu tih pisa-

ca prema (zajedničkom) maternjem jeziku. Kad je o odnosu prema maternjem jeziku riječ, treba napomenuti da je u ovom istraživanju posmatran odnos pisaca prema nazivu jezika, a ne prema sadržaju, tj. njegovoj strukturi. Takav pristup je određen činjenicom izvora, tj. time da jezik analiziranih izvora spada u domen jezika prevoda, a to znači da je originalni tekst napisan na stranom jeziku, dok su prevodi ovih djela dati na današnjem standardnom idiomu. Činjenica nominacije jezika može biti korisna u historijskom posmatranju razvoja našeg književnog jezika, kao primjer svijesti o važnosti njegovanja maternjeg jezika u svim historijskim epohama i kod pisaca koji pišu na stranom jeziku, a to govori o historičnosti naziva jezika: *bosanski jezik*, *srpski jezik*, *slovenski jezik*, *ilirski jezik*. Neki od ovih naziva zadržali su se i danas kao nominacije za postojeće savremene jezike unutar srednjojužnoslavenskog prostora, dok drugi imaju kulturno-historijsku vrijednost i svjedoče o postepenosti razvoja svijesti o nazivu maternjeg jezika i o historijski potvrđenoj utemeljenosti nekog naziva. To govori da naziv jezika u dobroj mjeri zavisi od kulturno-historijskih okolnosti, od stanja razvoja literature u nekom vremenu, od svijesti pisaca o maternjem jeziku i spremnosti da se ta svijest proklamuje u pisanim djelima, od prestižnosti pojedinog kulturnog i jezičkog modela u nekom vremenu. S druge strane, praćenjem nominacije jezika u pojedinom vremenskom periodu, prati se i razvoj samog standardnog jezika i prihvaćenost njegova u pisanoj i govornoj realizaciji. Ovdje valja ukazati na još jednu zanimljivost: posmatrana djela zanimljiva su i u književnohistorijskom i književnoteorijskom kontekstu, jer su upravo ona inspiracija za nastanak djela književnosti XX vijeka (npr. Bašeskijin *Ljetopis* i roman *Tvrđava* Meše Selimovića, zatim Piščevićevi *Memoari* i roman *Seobe* Miloša Crnjanskog te Lastrićeva hronika i pripovijetke Ive Andrića). Također, moguće je posmatrati ova djela u svjetlu južnoslavenske interliterarne zajednice, ali to je tema za neki novi rad.

Bibliografija

Izvori

Bašeskija, Mula Mustafa Ševki (1997): *Ljetopis (1746–1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo-Publishing, Sarajevo.

Lastrić, Filip (2003): *Pregled starina Bosanske provincije (bilingvalno izdanje)*, preveli fra Ignjacije Gavran i fra Šimun Šimić, Synopsis, Sarajevo – Zagreb.

Piščević, Simeon (1963): *Memoari*, preveo Svetozar Matić, Srpska književna zadruga, Beograd.

Literatura

Barić, Eugenija et al. (1997): *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.

Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir (prir.) (1969): *Hrvatski latinisti I*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb.

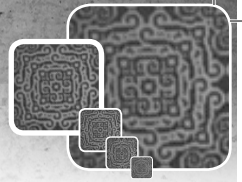
Isaković, Alija (prir.) (2002): *Biserje: antologija bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo.

Kuna, Herta (1967): *Jezik fra Filipa Laštrića bosanskog franjevca XVIII vijeka*, Djela ANUBiH, knjiga XXVII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, Sarajevo.

Mujezinović, Mehmed (1997): “Uvod”, u: Bašeskija, Mula Mustafa Ševki: *Ljetopis*, 5–24.

Pavić, Milorad (prir.) (1973): *Od baroka do klasicizma; srpska književnost u književnoj kritici*, knjiga 3, Nolit, Beograd.

Rizvić, Muhsin (1997): “Pojavni oblici i unutarnje osobenosti alhamijado literature”, u: Huković, Muhamed (prir.): *Zbornik alhamijado književnosti*, Preporod, Sarajevo, 5–21.

Stanojčić, Živojin; Popović, Ljubomir (2004): *Gramatika srpskoga jezika za I–IV razred srednje škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Stevanović, Mihajlo (2004): *Gramatika srpskog jezika za srednje škole*, Predrag & Nenad, Beograd.

Zirdum, Andrija (2003): “Objašnjenja i komentari”, u: Lastrić, Filip: *Pregled starina Bosanske provincije*, 218–219.

Zirdum, Andrija (2003): Filip Lastrić Očevac, začetnik kritičke historiografije Bosne i Hercegovine, u: Lastrić, Filip: *Pregled starina Bosanske provincije*, 7–45.

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).

ABOUT THE NAMES OF LANGUAGE IN THE LITERATURE OF THE 18th CENTURY

Abstract: The paper discusses the different names of the language in the literature of the 18th century. The sources of research were consisted of the works of three writers: Simeon Piščević, Mula-Mustafa Bašeskija i fra Filip Lastrić. All texts, written in foreign language (Russian, Turkish, Latin), include valuable data about the names of native language. Writers write in a foreign language, but they think in their native language named differently as Serbian, Slovenian, Native, Illyrian, Bosnian. It means that the awareness of the native language and its particularities has been present in this period of our language development. Also, it is obvious the difference between spoken language of that period (which is always native) and the official language of literature, which is foreign. Furthermore, as the authors belong to the different traditions of literature, their works are convenient for historical and theoretical analysis of the literature, which results in, aside of historical-linguistics approach, an integral insight in the tradition of the language in literature of the 18th century.

Keywords: Simeon Piščević, Mula Mustafa Bašeskija, fra Filip Lastrić, *Memoari*, *Ljetopis*, *Pregled starina Bosanke provincije*, Russian language, Turkish language, Latin language, name of language, native language, Slovenian language, Serbian language, Illyrian language, Bosnian language, *Alhamijado* literature, tradition of friar grey's literature, baroque.